

УДК: 316.32+004.738.5

ЕЛЕКТРОННІ КОМУНІКАТИВНІ ПРАКТИКИ ЯК ШЛЯХ ДО ФОРМУВАННЯ ГЛОБАЛЬНОГО ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Ірина Нерубашенко

*Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського», кафедра політичних наук,
вул. Старопортофранківська, 26, 65020, Одеса, Україна,
e-mail: npri_politolog2010@mail.ru*

Розглянуто роль електронних комунікативних практик у процесі формування глобального громадянського суспільства. Проаналізовано переваги та наслідки інформаційної глобалізації для функціонування суб'єктів глобального громадянського суспільства.

Ключові слова: вебократія, глобалізація, глобальне громадянське суспільство, соціальні медіа, інформаційні технології.

Через вплив глобалізації сучасний світ стрімко трансформується (глобалізований світ). Його характеризує комунікаційне зближення, пришвидшена динаміка обміну, взаємодія сотень тисяч недержавних організацій. Демократичні інститути понад 2 тис. років еволюціонували незалежно від технологій, але специфікою сучасного етапу еволюції громадянського суспільства є їхня нерозривна взаємозалежність.

Тематику глобального громадянського суспільства розробляють Х. Анхейер, Д. Гелд, М. Гласіус, Д. Еберлі, М. Калдор, Дж. Кейн, Е. Мак-Грю, Г. Резнік, А. Хінтс та ін. Окремі аспекти його становлення були предметом вивчення М. Здоровеги, Г. Зеленько, О. Кіндратець, О. Полторакова, В. Співака, К. Трими та ін. Вивчення впливу електронних комунікативних практик на становлення громадянського суспільства започаткував В. Бурак. Нашу дослідницьку гіпотезу становить припущення, що найзначимішим чинником, який впливає на глобалізацію громадянського суспільства, є вплив інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) на формування комунікативних практик. Спробуємо довести це припущення.

В останні три десятиріччя спостерігаємо зростання активності неурядових організацій на усіх рівнях – від місцевого до міжнародного. Національні громадянські суспільства на основі ІКТ технологій, нових форм і засобів діяльності, імплементації міжнародних стандартів щодо діяльності громадського сектора, розширюють повноваження у державах свого функціонування. З ініціатив окремих національних громадянських суспільств розпочалось створення структури нового міжнародного громадянського інституту, який діє поза територіальними межами країни-створення [7, с. 56]. У процесі глобалізації, а також як реакція на неї, формується глобальне громадянське суспільство. Його становлення обумовлене багатьма чинниками, у тому числі, появою доступних технологічних ресурсів. На думку М. Здоровеги, «становлення глобального громадянського суспільства є результатом взаємодій та взаємозалежностей національних суспільств» [3, с. 102]. Глобальне громадянське суспільство можна визначити у вигляді суспільних зв'язків, що перетинають національні кордони, проходять через «глобальний, позатериторіальний простір» і характеризуються глобальним мисленням [5, с. 232–233].

Усім елементам глобального громадянського суспільства притаманна загальна ознака: незважаючи на просторово-часові відмінності, вони свідомо самоорганізуються та транснаціонально діють поза владними структурами [7, с. 60]. Здійснення різноманітних громадських ініціатив уможливилось саме завдяки ІКТ. Узагалі сучасний етап глобалізаційних трансформації можна охарактеризувати як «інформаційну глобалізацію». Поглиблення інформаційної глобалізації зумовлює економічну та культурну інтеграцію. Інформаційна глобалізація реалізується в суспільстві, де обмін інформацією не має кордонів – часових, просторових, політичних, де приймаються рішення щодо покращення всіх аспектів якості. Розвиток ІКТ і системи глобальної комунікації сприяє інформованості про нові можливості суспільного розвитку та прогресу, вкорінює у суспільній свідомості багатьох народів модерні, сучасні цінності буття, формує міжкультурний діалог. На тлі цих процесів і твориться новий формат громадянського суспільства – глобальне громадянське суспільство.

Британський дослідник Дж. Кін, аналізуючи причини виникнення та генезу глобального громадянського суспільства, наголошує на впливові нових супутникових, комп'ютерних технологій і комунікацій [9, с. 1–2]. Як зазначають британські дослідники Д. Гелд та Е. Мак-Грю, «у насиченому ЗМІ глобальному оточенні великого значення набуває їх комунікативна сила — здатність охоплювати глобальну аудиторію, формувати погляд у міжнародних масштабах» [2, с. 156].

Учений В. Буряк звертає увагу, що найзначимішим чинником, який впливає на глобалізацію громадянського суспільства є «вплив інформаційних технологій на формування комунікативних практик громадянського суспільства» [1, с. 9]. О. Кіндратець, вирізняючи причини зростання ролі неурядових громадських організацій, зауважує: з-поміж інших «розвиток комунікацій, особливо Інтернет, допоміг створити нові міжнародні організації, що об'єднали однодумців, які проживають в різних країнах», «зростання здатності ЗМІ інформувати більшу кількість людей про глобальні проблеми та розуміння необхідності» [4, с. 134].

На глобальному рівні відбувається обмін не тільки капіталами і товарами; цей процес також охоплює інформацію. Комунікаційна революція для суб'єктів глобального громадянського суспільства — це доступ до інформаційних ресурсів, оперативне подання інформації, обмін досвідом і налагодження партнерських контактів за кордоном; це можливість поширення власної діяльності на велике коло людей, об'єднання у мережі для підготовки та координації заходів, швидший пошук фінансової й інформаційної підтримки для своєї діяльності (наприклад, краудсорсинг і краудфандинг). Інтернет можна розглядати у вигляді «провідника» процесів глобалізації.

Глобальний формат громадянського суспільства твориться завдяки Інтернет-спільноті як співтовариству, що виникає та функціонує у мережі з метою реалізації інтересів його членів. В умовах розвитку е-демократії такі Інтернет-спільноти, як вікі-проекти, чати, форуми та соціальні мережі поступово посилюють свій вплив на суспільне життя та сприяють зміні політичної структури суспільства, посилюючи вплив інститутів громадянського суспільства. Такі спільноти характеризуються динамічністю за рахунок постійних, періодичних і випадкових відвідувачів, котрі територіально можуть перебувати у будь-якій країні.

Ідеї суб'єктів глобального громадянського суспільства просуваються насамперед через Інтернет-медіа, що об'єднують усі види інформаційних ресурсів, доступні Інтернет-користувачам, постають інструментом для зберігання відомостей, каналом передачі й подання, поширення інформації за допомогою Інтернет-мережі. Інтернет-

медіа належать до джерел формування мережевого суспільства, яке практикує нові підходи стосовно здійснення комунікацій у політичній площині, зокрема щодо громадянської самоорганізації.

Інтернет-медіа є найвідкритішим інформаційним середовищем, яке зазвичай не цензурується, хоч сучасні уряди намагаються зробити Інтернет-медіа підконтрольними «через законодавчі обмеження, регулювання майданчиків для розміщення інформації, доступу до аудиторії, аутентифікації та авторизації користувачів і под.» [8, с. 153]. І це попри те, що: з червня 2011 р. відключення від Інтернету розглядається порушенням прав людини; ООН визнала право на доступ до Інтернету як невід'ємне; резолюція про це була прийнята у вигляді реакції на урядове рішення сирійської влади про відключення від Інтернету як відповідь на зіткнення між опозицією й урядовими військами.

Суб'єкти глобального громадянського суспільства використовують інструментальні можливості Інтернет-медіа (он-лайн-мовлення, сайти та сторінки ЗМІ у соціальних мережах, дублювання друкованих версій газет в електронному вигляді, форми зворотного зв'язку з аудиторією і под.), що надають більший, мобільніший і відкритіший доступ масовій аудиторії до інформації, яку вони бажають поширити. Інтернет-медіа створюють нові інформаційні практики, наприклад, блогерство, стрім-трансляції та ін. Серед Інтернет-медій виокремлюють пошукові системи та поштові служби, соціальні сервіси (соціальні мережі, форуми, блог-платформи), файлообмінні сайти і сайти-агрегатори, корпоративні, комерційні й інформаційні сайти, різноманітні Інтернет-сервіси для різних потреб і под.

Завдяки різноманітним он-лайн-соціальним медіа споживачі контенту через свої дописи стають його співавторами та можуть взаємодіяти, співпрацювати, спілкуватися, ділитися інформацією або активно співпрацювати з іншими користувачами сервісу. Соціальні медіа проводять різноманітні інформаційні кампанії зі широким охопленням аудиторії, формують віртуальні спільноти, фокус-груп. Вони демонструють важливу зміну потреб у сучасному інформатизованому суспільстві – дефіциті спілкування, уваги, кризі соціальних статусів та інститутів, потребі прямого спілкування, персоніфікації новин, можливості швидких зв'язків в умовах обмеженого вільного часу. Соціальні медіа, крім вагомості кількості осіб, котрі постійно користуються цією послугою, мають й інший важливий аспект – формують громадську думку.

Можна зазначити поступове вироблення у «глобального громадянина» культури медіа-активізму – форми громадсько-політичної діяльності, спрямованої на досягнення суспільної реакції внаслідок створення альтернативних джерел формування новин. Медіа-активізм змінив роль громадськості в інформаційній надбудові держави, перетворивши аудиторію на співавторів новин. Форми вияву медіа-активізму різні: ведення *блогів*; організація *стрім-трансляцій* (прямої трансляції з місця подій без монтажу, перевага якого – у миттєвості донесення інформації, неможливості її цензурувати, відредагувати); створення *он-лайн-петицій*¹, проведення відео- й аудіо-розслідувань та ін. Медіа-активізм хоча і є інноваційною формою громадянської

¹ Он-лайн-петиція («Інтернет-петиція», «електронне клопотання») формує колективні вимоги, клопотання, скарги, пропозиції і под., які розміщують у медіа-просторі для підтримки підписами он-лайн-користувачів Інтернет-мережі. Головна критика он-лайн-петицій полягає в анонімності користувачів, сумнівній контрольованості процесу створення петицій, актуальності й нагальності тем, що охоплюють електронні клопотання. Найпопулярніші медіа-сервісами для створення та просування он-лайн-петицій — Change.org, Avaaz.org.

активності, але вже зумовив появу нових феноменів, зокрема «кліктивізму»² (висловлення власної думки одним кліком у мережі Інтернет), «слайктивізму»³. Нерідко акція чи рух, що виникли у віртуальному середовищі, переходять у реально-просторовий вимір.

До способів поширення ідей суб'єктами глобального громадянського суспільства належить ведення блогів. У формі такого веб-ресурсу, основним вмістом якого є записи, що регулярно додаються та містять текст, зображення або мультимедіа. Блог є простором для дискусії, місцем, де можна відкрито висловити свою громадську позицію. Цінність такої комунікації для творення громадянського суспільства глобального формату полягає у публічності, можливості читачів публічно полемізувати з автором (у коментарі до блога запису або своїх блогів). Таке середовище мережевого спілкування має низку переваг перед електронною поштою, групами новин, веб-форумами та чатами. Читач блогу отримує інформацію, відстежує реакцію публіки на певні суспільно значущі події (за розгляду блогів як фокус-групи), соціалізується. На нашу думку, завдяки блогам світова політика все більше глобалізується (події у межах однієї країни миттєво привертають увагу всього світу) та інтернетизується. Блоги стають простором для обміну відомостями різних неформальних опитувань (наприклад, попередні дані екзит-полів і под.) і в такий спосіб активізують суб'єктів громадянського суспільства. Сьогодні блоги для багатьох — єдиний доступний спосіб висловити власний погляд. Особливо це актуально за умов авторитарних і гібридних політичних режимів, де цензура й адміністративний тиск знищують незалежні (опозиційні) медіа. Отже, громадсько-політична блогосфера є глобальним віртуальним середовищем у формі публічних ресурсів, де використовують мережеві технології комунікації з метою поширення й обговорення актуальних суспільнозначимих авторських повідомлень.

Саме вибухоподібний розвиток ІКТ уможливив форми протесту громадянського суспільства у вигляді блогерних революцій («Facebook-революцій», «Twitter-революцій»), тобто організацію за допомогою соціальних мереж та інших Інтернет-ресурсів (передусім ідеться про блоги, Facebook, Twitter та Youtube) масових антиурядових виступів, котрі можуть призвести до повалення чинного політичного режиму. Інтернет-ресурси постають каталізатором революційних настроїв, первинні причини яких — корупція, низький рівень життя і под. Легкість розміщення інформації в мережі Інтернет, анонімність джерела чи ініціатора атаки, глобальне охоплення одержувачів і негайне поширення, допомагають розповсюдженню революційних закликів набагато швидше та за мінімальних фінансових витрат для організаторів. Реакцією влади на такі протести є санкції щодо блогосфери (притягнення до відповідальності блогерів, блокування доступу до окремих сайтів, моніторинг соціальних мереж за допомогою спеціальних наглядових органів та ін.).

Сьогодні можна констатувати формування вебократії, тобто практики он-лайн участі громадян у демократичних процесах через різноманітні форми е-демократії. Веб-

² Кліктивізм (англ. *click* – клацання, клік) – практика он-лайн-активності, в основу якої покладено процес використання Інтернет-ресурсів для просування всіляких процесів і підтримки певних ініціатив.

³ Слайктивізм (англ. *slack* – ледар, нероба) – створення ілюзії причетності, коли людина, поставивши «слайк», зробивши репост певного контенту або взявши участь в он-лайн-флешмобі, вважає себе причетною до того чи іншого суспільного процесу, глобального руху, громадської ініціативи. Така громадська активність у соціальних мережах для мільйонів людей замінила вчинки у реальному житті.

система надає суб'єктам глобального громадянського суспільства інноваційні засоби спілкування з публічною адміністрацією, уможливаючи доступ до інформації в публічній адміністрації та голосування/опитування через Інтернет. Це сприяє підвищенню участі недержавних суб'єктів у демократичних процесах і посилює транспарентність публічної адміністрації. Вебокрація надає можливість впливу «третього сектора» на роботу публічної адміністрації; доступу до публічної інформації, обговорення питань, важливих для громадськості.

Практики віртуальної демократії уможливили та пришвидшили просування проєктів, ініційованих громадянським суспільством. Вони забезпечують інформаційну відкритість (а водночас – інформаційний шум), доступність інформації (попри інформаційне відставання (цифровий розрив) в окремих регіонах світу чи серед окремих соціальних груп), публічність у взаєминах із національними органами влади та наднаціональними структурами, можливість мобільної активізації учасників для участі в певних проєктах. Через віртуальну демократію зростає ефективність виконання основних функцій демократичного процесу. Віртуальна демократія зорієнтована на залучення якнайбільшої кількості громадян до суспільних справ – ось мета віртуалізації глобального суспільства.

Оперативна форма мережевої співпраці – твіти (ретвіти), коли до лаконічного повідомлення (до 140 знаків) уведено ключові ідеї, заклики, інформація для її огляду громадськістю. Значення твітів (ретвітів) у політичній сфері зумовлюється їхнім публічним характером, орієнтацією на мережу зацікавлених осіб (знайомих), і, потенційно, на всю аудиторію соціальної мережі («Twitter»). Окремий твіт (ретвіт): привертає увагу Інтернет-громадськості до конкретної заяви та/або дії представника істеблішменту чи опозиціонера; є засобом планування й організації зусиль у громадських акціях, способом проінформувати про настрої громадськості, її настрої. Певна «тема-тренд» твіту (ретвіту) (тобто слово, фраза і под.) є наслідком свідомих організованих зусиль певних груп, спрямованих на привернення уваги Інтернет-користувачів до того чи іншого питання, а також засвідчує увагу частини Інтернет-спільноти до проблеми, яка виникла незалежно від них і тому турбує їх [6, с. 381]. Відстежування найважливіших «тем-трендів» серед твітів (вони ретранслюються в рейтинзі twitter.com у режимі реального часу) дає змогу спостерігати, що відбувається на планеті в певний момент, які з цього приводу настрої сегмента глобальної громадської думки, представленого користувачами цієї соціальної мережі.

Унаслідок нових комунікаційних практик реалізуються проєкти сучасної публічної дипломатії у вигляді способу впливати на міжнародну ситуацію та зарубіжну аудиторію. Модерна публічна дипломатія передбачає, що все частіше міжнародними акторами є нетрадиційні суб'єкти, серед котрих найвпливовішими та важливими стають неурядові організації. Механізми, які використовують ці актори для спілкування з громадами світу, застосовують нові глобальні технології у режимі реального часу (наприклад, поширення певних хештегів зі закликами до світової спільноти). Сучасна публічна дипломатія передбачає перехід до контакту за моделлю «громадськість – громадськість» із метою взаємного інформування. Зникає вертикальний принцип поширення інформації.

Видається, що реалізувати завдання глобального врядування (активними учасниками якого є й численні неурядові організації) можливо за посередництва саме глобальних комунікацій, котрі забезпечують обмін даними у форматах тексту, фото, аудіо, відео та под., спілкування, читання, перегляд безпосередньо та за допомогою

нових інформаційних технологій, долаючи мовні й просторові перепони. Позитиви глобальних комунікацій: відкритість; необмежене спілкування у часі й просторі; контакти з представниками різних культур і мов; зближення людей, що проживають у різних країнах; розповсюдження бізнес-проектів; доступність технологій і простота пошуку й поширення інформації; мобільність; інтерактивність; спрощений доступ до державних послуг; багатомовність; мультикультурність; розвиток інтелекту та комунікативних навичок; створення умов для правдивої комунікації.

Сьогодні не варто переоцінювати функціональність глобального суспільства в умовах сучасних глобалізаційних процесів. Глобальні громадські структури ще не стали вагомими міжнародними акторами, здатними створити більш-менш рівноправну альтернативу конгломерату інших суб'єктів міжнародної взаємодії. Однак глобальне громадянське суспільство можна розглядати у фокусі оптики транзитивності – як ідеал, проект і потенційну соціальну реальність. І роль комунікаційних процесів у цій еволюції громадянського суспільства до глобального формату буде визначальною. Щоб утвердитися у планетарному масштабі, громадянське суспільство має бути активним, застосовувати сучасні економічні механізми, інновації, широко послуговуючись новітніми інформаційними технологіями: до глобального ефекту – через дієві комунікативні практики.

Список використаної літератури

1. *Буряк В. В.* Глобальное гражданское общество и сетевые революции / В. Буряк. – Симферополь : ДИАЙПИ, 2011. — 152 с.
2. *Гелд Д.* Глобалізація / антиглобалізація / Д. Гелд, Е. Мак-Грю. – К. : К.І.С., 2004. – 180 с.
3. *Здоровега М.* Особливості становлення глобального громадянського суспільства / М. Здоровега // *Укр. нац. ідея.* — 2014. — Вип. 26. — С. 101–106.
4. *Кіндратець О. М.* Роль світового громадянського суспільства в подоланні негативних наслідків глобалізації / О. М. Кіндратець // *Гуманітарн. вісн. ЗДІА.* — 2009. — Вип. 37. — С. 129–136.
5. *Резник Ю. М.* Глобальное гражданское общество / Ю. М. Резник // *Глобалистика: Энциклопедия* / главн. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М.: Радуга, 2003. – 1328 с.
6. *Тишкун Ю.* Твіт/ретвіт / Ю. Тишкун // *Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори)* / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми. — Л. : Новий світ-2000, 2015. — 492 с. — С. 381–382.
7. *Трима К. А.* Особливості функціонування глобального громадянського суспільства / К. А. Трима // *Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу: зб. матеріалів II-ї Інтернет-конференції (16 берез., 2012 р.)* / за заг. ред. К. В. Балабанова. — Маріуполь : [б. в.], 2012. — С. 56–60.
8. *Фоломєєв М.* Інтернет-медіа / М. Фоломєєв // *Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори)* / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми. – Л. : Новий світ-2000, 2015. — 492 с. – С. 153–154.
9. *Keane J.* Global Civil Society? (Contemporary Political Theory) / J. Keane. — London : Cambridge University Press, 2003. – 236 p.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2014

Прийнята до друку 10.05.2014

ELECTRONIC COMMUNICATION PRACTICES AS A WAY OF A GLOBAL CIVIL SOCIETY

Iryna Nerubashchenko

*State institution Southern National Pedagogical University named after K.D. Ushinsky (Odesa),
department of political sciences*

Staroportofrankivska st., 26, 65020, Odesa, Ukraine

e-mail: pnpu_politolog2010@mail.ru

The role of electronic communication practices in the formation of a global civil society. The advantages and consequences of the globalization of information for the functioning of the global civil society actors.

Keywords: webocracy, globalization, global civil society, social media, information technology.

ЭЛЕКТРОННЫЕ КОММУНИКАТИВНЫЕ ПРАКТИКИ КАК ПУТЬ ФОРМИРОВАНИЯ ГЛОБАЛЬНОГО ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА

Ирина Нерубашченко

*Государственное заведение “Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинского”, кафедра политических наук*

ул. Старопортофранковская, 26, 65020, Одесса, Украина

e-mail: pnpu_politolog2010@mail.ru

Рассматривается роль электронных коммуникативных практик в процессе формирования глобального гражданского общества. Анализируются преимущества и последствия информационной глобализации для функционирования субъектов глобального гражданского общества.

Ключевые слова: вебократия, глобализация, глобальное гражданское общество, социальные медиа, информационные технологии.